

former, har gjort, at det nu er grundbøger og ikke kilde- og emnehæfter, der dominerer udgivelser og indkøb. Nu fokuseres der også på brugen af vikingetiden i historiens løb. Der tegner sig to tendenser. Den ene er kritisk distance-rende og lægger op til kritisk bevidsthed om vikingefænomenet og brugen af det. Den anden ligger nær op ad arven fra Steenstrup, der fremhæver vikingetiden som noget, vi og de andre nordiske folk er stolte af. Opsummerende ser Hemmersham ikke så pessimistisk på historiebøgerne og deres aktuelle formidlingsform som Poulsen. Der er sket en fremadrettet udvikling, traditions- og virkningshistorien har fået en rolle at spille ved siden af faghistoriske og arkæologiske resultater og metoder.

Alt i alt er bindet en noget uensartet affære både med hensyn til resultater, synsvinkler og metoder. Det forekommer underligt, at Poulsen er nødt til at dække sine principielle synspunkter – som jeg principielt er enige i – ind under en påstand om at undersøge bøgerne potentielle gennemslagskraft hos eleverne. Hun kunne jo bare have spurgt dem, hvis det var det, hun var interesseret i. Her er tale om en principiel og normativ intervention i debatten

om historieformidling, og det kunne være gjort kortere og klarere ved at holde sig til det. Weinreich svæver frit mellem to synspunkter, der ikke lader sig sammenføje. Han er på den ene side erkendelsesrealist, der vil rodfæste fortællingen i virkeligheden uden for teksten, og på den anden side tilhænger af Hayden Whites tese om, at den litterære trope, der skrives i, giver struktur og mening til fremstillingen. Der synes både hos Poulsen og Weinreich at være en underliggende videnskabskritisk indstilling og en kritisk holdning til det, der hos begge hedder kendsgerningerne, der enten er positivisme eller op-hobning. Dette står i modsætning til Hemmersham, der er den mest traditionalistiske af de tre. Her bedømmes videnskabsfaget og dets udvikling som en progressiv faktor i gymnasiefagets udvikling, og han fastholder vel også som en historiedidaktisk problemstilling, hvordan videnskabsfaget omsættes i gymnasiet. Men uanset hvad, er der tale om en bog til tiden, der, som de øvrige bind i skriftserien, giver stof til eftertanke om historieformidling i samfundet og i skolen – og måske ikke mindst forskningen i den.

Claus Møller Jørgensen

NORDEN

Volker Seresse: *Des Königs »arme weit abgelegene Vntterthanen«. Oesel unter dänischer Herrschaft 1559/84-1613.* (Peter Lang Verlag, 1996). 296 s., 84 DM.

En af de mere eksotiske tidligere danske besiddelser er den store estiske ø Øsel (Saaremaa), som gennem et lille århundrede, fra 1559 til 1645, viste den

danske interesse i den østlige del af Østersøen og Livland. Bispedømmet Øsel, hvortil også hørte et betydeligt område på det estiske fastland med Hapsal som hovedbefæstning, var erhvervet af Frederik II i forbindelse med en affindelse af den yngre bror, Magnus (1540-1583), for at undgå en yderligere opdeling af hertugdømmerne Slesvig og Holsten. Magnus' noget problematiske

tilværelse medførte, at han tidligt kom under tilsyn af pålidelige mænd fra kongeriget, og efter megen frem og tilbage sluttede Magnus' tilknytning til Øsel med, at han i 1573 definitivt forlod Øsel og fremover havde et af sine andre livlandske bispedømmer, Kurland, som fast tilholdssted. Øsel blev derimod lagt under den danske krone og fik sin egen lensmand, der udtrykkeligt fik forbud mod uforsigtig indblanding i naboernes anliggender. En advarsel, som ikke var overflødig, da en af Frederik II's lensmænd, Georg Farensbach, i 1584 følte sig lidt for sikker i sadlen og indlod sig på et selvstændigt foretagende med Stefan Batory, konge af Polen. En dansk flådedemonstration bragte øen tilbage til normale forhold.

Emnet for bogen, der oprindeligt blev forsvaret som disputats ved universitetet i Kiel 1992, er de første to tredjedele af den danske periode, dvs. indtil Kalmarkrigen. Hovedparten af de arkivaliske kilder ligger på Rigsarkivet, hvor noget af materialet allerede tidligere har været benyttet til indgående undersøgelser af forhenværende overarkivar Vello Helk. Det er Seresses opfattelse, at Øsel næppe har spillet nogen stor militærstrategisk rolle for Danmark, men øen havde betydning på grund af det danske højhedskrav i den del af Østersøen, der lå op imod Riga-bugten (s. 229). På selve øen lykkedes det i løbet af 1570'erne at få forenet de to dele, den biskoppelige omkring Arensburg med området omkring Sonneburg, der tidligere havde tilhørt Den tyske Orden, således at øen fra da af var en enhed. Arensburg udviklede sig fra nærmest ingenting til et lille bysamfund med købmænd og borgere (dog kun ca. 50), indbyggertallet beregnes at være omkring 4-500, kun en brøkdel af tallet i Tallinn og Tartu, for slet ikke at tale om Riga. De første købstadsprivilegier er givet af hertug Magnus i 1563. Chri-

stian IV nægtede at stadfæste dem i 1597, men tog selv til øen kort efter i det samme år for at danne sig et personligt indtryk af forholdene (det var det eneste kongebesøg i den danske periode). Formentlig blev byens privilegier stadfæstet i den forbindelse.

Socialt og politisk var ridderskabet utvivlsomt den førende kraft, og dets privilegier blev da også stadfæstet i forbindelse med Christian IV's kroning i 1596. Seresse tegner her et billede af en gruppe tysktalende herremænd, der for hovedpartens vedkommende er relativt beskedent stillede, det kan måske spørges, om karakteristikken er helt dækkende (se nedenfor). Endelig var der hovedparten af befolkningen, de estisktalende bønder, som også måtte bære de fleste af byrderne ved de hærgninger og plyndringer, som foregik dels under Den nordiske Syvårskrig og dels under fortsættelsen af Den livlandske Krig, der varede et kvart århundrede. Indbyggertallet, der beregnes at have været ca. 17.500 midt i 1500-tallet, faldt til ca. 14.500 i 1592 og til ca. 12.000 i 1617, men steg siden lidt, for i 1627 at være ca. 12.750. Med runde tal kan man regne med en befolkning på mellem 10 og 15.000 i det undersøgte tidsrum.

Vi har at gøre med et såre lærd og meget grundigt arbejde, der – så vidt det kan ses – ikke lader nogen sten urørt inden for det bevarede skriftlige kildemateriale. På denne baggrund kan det undre, at bogen ikke er forsynet med et personregister. Der er et mylder af navne, undertiden en snes på en side, og det er ganske simpelt umuligt for en ikke lokalkendt at orientere sig. Man har i århundreder ved større videnskabelige afhandlinger brugt at forsyne disse med et indeks over personnavne og evt. også stednavne, og det er helt ubegribeligt, at Seresse ikke har tænkt på det eller af sine vejledere er blevet anmodet derom. Det må også undre, at forlaget Peter

Lang, der synes at have ambitioner om at blive et stort videnskabsforlag, ikke simpelthen har krævet det. Det er – heldigvis kan man sige – dog stadig normen i hovedparten af trykte monografier med videnskabelige prætentioner.

Forfatteren har virkelig bestræbt sig på at inddrage samtlige tilgængelige kilder for at skildre Øsel, dens befolkning, dens forvaltning og dens statsretslige stilling i den danske tid, og det er da også meget lidt, som er smuttet. Det er således undgået hans opmærksomhed, at Frede P. Jensen har udgivet hertug Magnus' forsvarsskrift, hvor denne også omtaler sit sidste ophold på Øsel 1572/73 (»Hertug Magnus af Holstens forsvarsskrift af 1579 om hans forhold til tsar Ivan den Grusomme«, *Danske Magazin*, 8. række, bind 5, hefte 1, 1975, s. 54-83).

Mens dette hører til småtingsafdelingen, er det i og for sig lidt mere uheldigt, at en meget væsentlig ikke-skriftlig kilde er forbisat, nemlig den store sølvørn, som ridderskabet på Øsel overrakte Christian IV i forbindelse med kroningen i 1596. Gesandtskabets hovedformål var at få ridderskabets privilegier bekræftet (eller helst udvidet, men det lykkedes dog ikke). Gesandterne medbragte en pragtfuld sølvørn – Øsels våben. Om ørnen som våbenmærke findes der udførlige overvejelser i et større manuskript af W. Niemirowitsch-Dantschenko og F. Pärn om hertug Magnus' møntprägning i 1560'erne (manuskriptet forberedes til udgivelse i *Nordisk Numismatisk Årsskrift* bind 1994-95 ved undertegnede). Ørnens højde var 51 centimeter, vingefanget 89 centimeter, og den var udført af Christoph Jamnitzer i Nürnberg. På fodstykket findes følgende indskrift i versaler »Der Kon.Mayt zu Denmarcke vnd Norwege Christiano dem 4. etc. Ihrem aller gnedigsten König vnd Herrn hat die Landschaft avf Ozel dis Trinck Ge-

schir avs schuldigen Treven vnterthenigst verehret in dem 1595 Iare vnd wunschen Ihren Kon: Mayt langes gesvndes Lebe vnd glvkseligs Regi:«. Vægten er desværre ikke opgivet i den mig lige forhåndenværende litteratur, men det oplyses, at der skulle to mand til at løfte drikkekarret, når det var fuldt! (se herom Mogens Bencard: *Christian 4.s pragtsølv og kongens forbindelser med Rusland*, Rosenborg 1988, s. 17, med helsidesafbildning s. 103).

Se sådan gør man, når man har magt over tingene – eller ønsker at omverdenen skal tro, at man har magt over tingene! Seresses overvejelser om, at Øsels ridderskab med få undtagelser overvejende var af »kleinadligem Zuschnitt« (s. 90), sættes unægtelig i relief ved dette pragtfulde stykke sølvtøj, som har overlevet gennem tiderne, fordi det i 1628 blev solgt til den russiske tsar og siden har været opbevaret i sølvkammeret i Moskvas Kreml. Så vidt det kan ses af Mogens Bencards omfattende litteraturliste, så har dette imponerende stykke sølvtøj været kendt af forskningen i næsten 100 år, og det har (sammen med andet tilsvarende sølvtøj) gentagne gange været publiceret af russiske kunsthistorikere inden for den sidste menneskealder. Problemet for Seresse har blot været, at vi her har at gøre med en anden kildegruppe, som de mange kolleger ved universitetet i Kiel, der takkes i indledningen, åbenbart ikke har kendt.

Jørgen Steen Jensen

Erik Tudeer: *Det åländska folkets historia 1920-1990*, bd. V:1. (Ålands Kulturstiftelse, 1993). 287 s.

Mange danskere kender Ålandsøerne fra ferieophold eller blot fra Silja eller Viking Lines kortvarige anløb af Mariehamn. Fra mastodontfærgerne har man et godt udsyn ikke blot over havnen med den tidligere storreder Gustaf